

Одним з напрямків пропаганди наукових знань може бути проведення та участь у виставках. Треба активніше знайомити широкі кола громадськості зі скарбницями давніх культур, що знаходяться у фондах, цікавими документами з особистих фондів діячів науки, впроваджувати госпдоговірні методи роботи, кооперацію з іншими установами, подбати про видання буклетів, виготовлення сувенірів та ін. Перший такий досвід набутий при створенні виставки «Археологічні скарби України», організованої Інститутом археології АН УРСР разом з Українським відділенням фонду культури.

Важливим завданням у справі зберегання археологічних колекцій є подальший розвиток реставрації, консервації та музеефікації знахідок, вдосконалення їх методів, постійного контролю за станом фондів та архівних матеріалів. Зараз вже здійснена вибіркова перевірка документів

архіву та матеріалів фондів, з метою визначення тих, що потребують реставрації та консервації. Необхідно ввести регулярні профілактичні огляди у практику роботи, вирішити питання про формування кваліфікованих кадрів реставраторів, яких не вистачає зараз. Багато проблем пов'язано також з розробкою ефективних методів консервації, що не завдадуть шкоди знахідкам, надійних методів реставрації.

Залишається відкритим і питання міжвідомчої координації в галузі створення інформаційної системи з археологічних джерел у республіці, яке треба вирішувати на базі міжвідомчої Ради з проблемами «Археологія та давня історія УРСР».

Таким чином, перед сектором джерелознавства стоїть багато питань, що потребують виконання науково-дослідних розробок, перебудови практичної діяльності, нових підходів до вивчення археологічних джерел.

Керченський науково-методичний семінар

Е. В. Яковенко

Старожитності Боспору Кімерійського відомі далеко за межами нашої країни. Античні пам'ятки Східного Криму стали своєрідним «полігоном» радянського антикознавства і сприяли формуванню кількох поколінь науковців-істориків, археологів, епіграфістів, нумізматів. Проте останнім часом значно скоротилися масштаби досліджень боспорських міст і некрополів, скоротився і потік наукової інформації з цього регіону.

Під тиском руйнівного антропогенного впливу поступово зникають відомі архітектурні комплекси Пантікапею, Німфею, Мірмекію, відкриті в минулому експедиціями фундаторів радянського боспорознавства В. Д. Блаватського і В. Ф. Гайдукевича.

Саме тому великою подією стало створення в березні 1988 р. Керченського державного історико-культурного заповідника (за постановою Ради Міністрів УРСР від 16 березня 1987 р.). Першою науковою акцією щойно створеного заповідника стало проведення науково-методичного семінару «Проблеми дослідження і охорони археологічних пам'яток Криму», що з 4 по 7 квітня 1988 р. проходив у Керчі. Організаторами семінару стали: Інститут археології

АН УРСР, Міністерство культури УРСР, Управління культури Кримоблвиконкому. У роботі семінару взяли участь провідні спеціалісти наукових закладів Москви, Ленінграда, Києва, Сімферополя, Харкова, Білгорода та інших міст країни. Тема семінару привернула увагу вчителів історії, краєзнавців, архітекторів, журналістів.

Семінар розпочав роботу ранком 4 квітня в залі клубу Керченського судноремонтного заводу, де присутніх від імені громадськості міста привітала і побажала плідної роботи секретар міськкому Компартії України Е. Г. Мамонтова. Мета та завдання семінару були визначені у доповіді зам. директора Інституту археології АН УРСР, доктора архітектури С. Д. Крижицького, якою розпочалися наукові засідання. Особливий наголос доповідач зробив на важливості створення Керченського заповідника для дальшого дослідження і охорони пам'яток Боспору. Заповідник, відзначив С. Д. Крижицький, є найбільшим у країні археологічним музеєм, тому методика дослідження його пам'яток повинна відповідати цілям і завданням їх подальшої музеефікації, експонуванню архітектурно-будівельних об'єктів. Проте саме на

прикладі керченських старожитностей ми маємо можливість спостерігати порушення основних принципів створення охоронних зон, що проголошені законодавством УРСР і СРСР.

Сучасні вимоги до ведення польових досліджень і виконання інструкцій «Відкритого листа» окремими дослідниками висвітлив у своїй доповіді завідуючий відділом польових досліджень Інституту археології АН УРСР, кандидат історичних наук Р. В. Терпиловський. Про сучасний стан охорони пам'яток Криму повідомив завідуючий відділом охорони пам'яток Кримської області К. К. Орлов. Ним наведені приклади грубого порушення Закону УРСР і СРСР про охорону пам'яток, як з боку місцевої влади, так і самих археологів в окремих місцевостях Криму.

Директор Керченського історико-культурного заповідника, доктор історичних наук Е. В. Яковенко розповіла присутнім про стан археологічних пам'яток Керчі, які увійшли в «золотий фонд» світового антикознавства. Проте їх сучасний стан, здебільшого, викликає глибоке занепокоєння, особливо таких відомих, як склеп Деметри, Царський курган. Руйнуються рештки архітектурних споруд Пантікапею та інших міст Боспору.

Учасники семінару мали можливість безпосередньо впевнитися у достовірності цієї інформації під час виїзних засідань семінару на розкопах античних городищ — Пантікапею, Німфею, Мірмекію та ін.

На вершині Мітрідату, де збереглися рештки акрополю Пантікапею, проводить багаторічні дослідження Боспорська експедиція ДМОМ ім. О. С. Пушкіна під керівництвом кандидата історичних наук В. П. Толстікова. Автор розкопок продемонстрував присутнім результати відкриттів останніх років: рештки монументальної споруди (палацу?), що займає площу близько 500 м²; її стіни складені з рустованих квадратів, а в центральній частині розкопано басейн глибиною до 3-х метрів. Експедиція В. П. Толстікова вперше у Керчі запровадила часткову реконструкцію у матеріалі оборонних споруд II ст. н. е. на акрополі Пантікапею.

Учасники семінару відзначили, що «Центральний розкоп» в цілому відзначається від інших мітрідатських розкопів кращим станом залишків будівельних споруд, чому сприяла, насамперед, запроваджена дослідниками реконструкція. Тому експеримент Боспорської експедиції можна визнати вдалим, ним були розв'язані такі питання: 1) часткове відтворення попередньої композиції; 2) консервація і збереження від-

критих розкопками архітектурних решток; 3) благоустрій розкопу з метою музефікації.

Проте загальний стан мітрідатських пам'яток (як розкопаних, так і не досліджених) викликає велике занепокоєння і вимагає термінового втручання громадськості і обласних охоронних установ.

З результатами досліджень Німфейської експедиції Ермітажу познайомила учасників семінару нач. експедиції Н. Л. Грач. Особливу увагу присутнім на німфейських розкопах привернув величезний храмовий комплекс V—III ст. до н. е., що протягом останнього десятиріччя розкривається в південно-східній частині городища. Саме тут було знайдено широко відомий тепер графічний рисунок на уламках тиньку — корабель «Ісіда». Місцями стіни храмової споруди, що розташована на схилах амфітеатру, збереглися на висоту 6 м. Це викликає необхідність термінової консервації окремих ділянок будівельних конструкцій, що і виконує експедиція своїми силами і засобами. Але ці тимчасові заходи не можуть вирішити питання охорони і збереження унікального німфейського комплексу в цілому. Як і на Мітрідаті, тут необхідно розробити систему консерваційно-реставраційних робіт на рівні сучасних вимог.

У наступні дні учасники семінару мали змогу побувати на городищах Тірітака, Мірмекій і Порфмій, а також на Царському кургані. Всюди особлива увага надавалася стану збереження пам'яток, методичі їх розкопок і можливості музефікації для екскурсійно-пропагандистських цілей заповідника. Було відзначено, що загальний стан всіх пам'яток Керченського регіону може бути визначений як незадовільний, а стан таких об'єктів як склеп Деметри, Царський курган — як аварійний.

Дискусії, що розгорілися прямо на розкопах античних городищ, були пізніше продовжені в залі засідань. Найзапекліші дебати викликали два питання — збереження Мітрідату, як ландшафтно-історичної пам'ятки союзнного значення, і питання про реставрацію Царського кургану за проектом Е. І. Лопушинської.

По першому питанню в дискусії виступили: нач. Боспорської експедиції В. П. Толстіков, зам. головного архітектора Керчі А. О. Сальніков, директор заповідника Е. В. Яковенко, інспектор обл. організації товариства охорони пам'яток О. І. Домбровський та ін. Червоною ниткою виступів усіх спеціалістів-археологів була одностайна думка про те, що Мітрідат — неповторна архітектурна домінанта міста, де зосереджені відбитки всіх історичних епох.

Треба прикласти всі можливості, щоб зберегти неповторні обриси мітрідатських вулиць, його надра, де ще чекають на своїх дослідників численні боспорські склепи. Дисонансом цим виступам пролунала промова архітектора А. О. Сальнікова, який відстоював ідею «немиучого» знесення старих кварталів і необхідності забудови схилів Мітрідату сучасними будинками.

Загострено проходило обговорення проекту Е. І. Лопушинської по реставрації Царського кургану. За замовленням Керченського заповідника проект був попередньо прорецензований докт. архітектури С. Д. Крижицьким, який визнав його повну невідповідність, як з боку збереження естетичного та історичного змісту пам'ятки в цілому, так і з урахуванням якості запропонованих заходів реставрації. Автор проекту відстоювала свої позиції, посилаючись на позитивні відгуки Вченої Ради Інституту «Укрпроскрестравація», що не тільки затвердила проект, а й включила його у виробничий план на IV квартал 1988 р. Це нечуване порушення основних положень законів УРСР і СРСР про охорону пам'яток, де підкреслено, що пам'ятки союзного значення, якою є Царський курган, знаходяться під безпосереднім контролем Міністерства культури СРСР і їх реставрація обов'язково узгоджується з цим державним органом. Через це учасники семінару відхилили проект реставрації, запропонований Е. І. Лопушинською.

В останній день група керченських архітекторів (керівник групи В. Д. Фролов) представила учасникам семінару на обговорення проект лапідарію, який за рішенням Міністерства культури УРСР буде споруджено для Керченської лапідарної колекції, що налічує зараз понад 1800 експонатів. Проектанти представили цікаві об'ємні та графічні проекти, які враховують своєрідність колекції і сучасні вимоги музейного дизайну — експозиція за типом відкритих фондів, широке застосування технічних засобів, робота з відвідувачами в кіно-лекційних залах, реставраційний комплекс тощо. Присутні активно обговорювали проекти.

Результати плідної роботи семінару знайшли відбиток у відповідному рішенні, основні положення якого торкнулися охоронних зон Керченського заповідника — визначення їх меж, широкої популяризації античних пам'яток Боспору, створення при заповіднику спеціальної дільниці по консервації і реставрації відкритих архітектурних комплексів, перегляду генплану розвитку м. Керчі з урахуванням створення заповідних зон.

Були також подані пропозиції щодо створення об'єднаної Боспорської експедиції, для комплексного дослідження античних пам'яток Керченського регіону. Визначено доцільним скликати аналогічні семінари з питань археології окремих регіонів Криму раз на 3 роки.

«Кімерійці та скіфи», семінар, присвячений пам'яті О. І. Тереножкіна

Б. М. Мозолевський, Н. М. Бокій

1—4 грудня 1987 р. в м. Кіровограді працював Всесоюзний семінар з проблеми «Кімерійці та скіфи», скликаний з ініціативи Інституту археології АН УРСР, Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна, Кіровоградської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і Кіровоградського обласного краєзнавчого музею на відзначення 80-ї роковини від дня народження видатного дослідника історії та археології стародавнього населення Української РСР, Заслуженого діяча науки Української РСР, доктора історичних наук, професора О. І. Тереножкіна. В роботі семінару взяли участь 66 фахівців із провідних наукових центрів

України, Російської Федерації, Грузії та Білорусії.

Вступним словом семінар відкрив директор Інституту археології АН УРСР П. П. Толочко, який охарактеризував життєвий і науковий шлях О. І. Тереножкіна. Вшановуючи пам'ять свого старшого колеги і вчителя, учасники конференції провели екскурсію до Чорного Лісу, де 1949 р. О. І. Тереножкіним за розкопками Чорноліського городища було виділено одноіменну культуру, що стала ключовою для розуміння історії стародавнього населення республіки в період доби бронзи-раннього заліза.

На засіданнях семінару прочитано і обговорено 46 наукових доповідей, що відби-